
Sanat, Benlik Nesnesi ve İlham

Melike GÜNEY*

ÖZET

Bu yazıda sanatçının benliği ile benlik nesnesi olarak işlev gören sanat yapıtı arasındaki ilişkiler tartışılmış ve yaratıcı süreç içinde sanatçının yaşantılarının değişime uğrayarak estetik elementler yardımı ile bir sanatsal yapıta dönüştüğü açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yaratıcılık, benlik nesnesi, ilham.

KLİNİK PSİKİYATRİ 1999;1:42-45

SUMMARY

Art, Self-Object and Inspiration

This paper discusses how the art object can function as a self-object for the artist and comments on the transformation of the artist's inspirational experiences to the work of art with the contribution of aesthetic elements.

Key Words : Creativity, self object, inspiration.

GİRİŞ

Bu konuya şu sorularla başlamak yerinde olacaktır. Bir sanatçıyı yaratıcılık için motive eden hatta zorlayan şey nedir? Sanatçılara yaratıcılık için yardım eden faktörler nelerdir? Sanatsal yaratıcılık sırasında sanatçıların içrel yaşantıları nasıldır?

Bu zor sorulara yanıt ararken bazı sanatçıların kendi düşünce ve duygularına ait açıklamaları, psikobiyografileri ve onlara ait bazı klinik bilgiler aydınlatıcı olmaktadır.

Yaratıcılık dendiği zaman ilk akla gelen şey yetenektir. Ancak her ne kadar yaratıcılık için yeteneğin gerekli olduğunu kabul etsek de tek başına yeterli olmadığını, motivasyon ile birlikte eğitim, fırsat gibi çevresel faktörlerin de gerektiğini kabul etmek gerekir. Yaratıcılık ile bütünleşmiş ya da yaratıcılığa katkıda bulunan narsisizm, araştırmacılık ve esneklik gibi kişilik özelliklerinden de söz edilmektedir (Güney 1994,1995).

Bazı çalışmalarda psikolojik testler, yaratıcı bireylerin yaratıcı olmayan kontrol gruplarına göre duygusal açıdan daha problemliler olmalarına rağmen ilginç olarak bu problemleri karşılayacak ego gücüne sahip olduklarını ve psikopatolojik durumlarını sanat yararına kullanma potansiyelleri olduğunu göstermektedir (Bader ve Navratil 1979, Noble 1984).

Sanatta yaratıcılığın psikolojik bir kavram halinde ortaya çıkışı 1950'lerden sonra olmuştur. Freud ve izleyicileri psikoanalitik kurama göre, sanatsal yaratıcılığı kabul edilemeyen pregenital dürtülerin sublimasyonu ile açıklamışlardır. Jung, resim yapmayı bilinç altını keşfetmeye yarayan bir yol olarak gördü (Jung 1950).

Kris ise yaratıcılıkta egonun geçici olarak birincil sürece gerileyip, ilham için yararlandıktan sonra ikincil sürece geri döndüğünü ileri sürdü ve bu teoriye

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, ANKARA

"ego hizmetinde regresyon" adını verdi. Kris'e göre derinde bulunan duygu ve düşüncelerin olduğu gibi yerinden oynatılarak canlandırılması ürkütücü ve korkutucudur. Sanatçı bunları değişime uğratar ve sembollerle açıklar (Kris 1952).

Rotenberg sanatsal yaratıcılık kavramına benlik psikolojisi açısından yaklaşır ve yaratıcı sürecin ortaya çıkmasında benlik nesnelere gerekli olduğunu ileri sürer (Rotenberg 1987).

Kohut ise sanatsal yaratıcılık ile ilgili görüşünü şöyle açıklamıştır. Yaratıcı bir çalışmada sanatsal yapının bizzat kendisi ve varsayılan izleyicinin her ikisi de benlik nesnesi işlevi sağlarlar. Sanatsal aktivite sırasında benlik ve benlik nesnelere arasındaki ilişkiler sebebiyle sanatçının yaşantıları değişime uğrar ve sanatsal bir yapıya dönüşür (Kohut 1977, Baker 1987, 1988).

BENLİK NESNESİ

Sanatçının benliği üzerinde odaklaşmak ve benlik ile benlik nesnesi yerine geçen sanat yapıtı arasındaki ilişkileri göstermek istersek Kohut'un benlik psikolojisi kuramına göz atmamız gerekir.

Psiko-analitik literatürde duygusal enerji yatırımı yapılan herhangi bir şey (bir insan, yer, düşünce, fantazi veya anı) nesnedir. Dış nesnelere: kişi, yer veya şeyler, iç nesnelere ise dış nesnelere bağlanmış düşünce fantazi veya anılardır. Bilinçli ya da bilinç dışı olabilirler. Nesne ilişkileri ise benlik ile iç ve dış nesnelere arasındaki ilişkilerdir. Nesne ilişkileri açısından benlik ile nesne ayırımının net ve kesin olmadığı durumlarda benlik nesnesinden söz edilir (Self-object).

Kohut benlik psikolojisi kuramını açıklarken teknik bir terim olan benlik nesnesi terimini kullanmıştır. Kohut'a göre, benlik (self) kişinin hem bilinçli hem de bilinç dışı olarak kendini algılaması, kendini nasıl düşündüğüdür. Benlik nesnesi ise, kişinin duygusal yatırım yaptığı az ya da çok benliği içine yerleşmiş nesnelere dir.

Benlik nesnelere benliğin devamını ve bütünlüğünü korumak ve beslemek işlevini sağlarlar. Benlik kapasitesini hem duygulanım hem de gelişim açısından desteklerler. Benlik nesne işlevleri uygun ise benliğin kuruluş, devamlılık, sağlamlık, girişimcilik, canlılık ve değişim gibi özelliklerini korur (Kohut 1977, Powel 1985, Baker 1987).

Kreatif çalışmada sanatçının aslında benlik nesnesi olan şeyleri sanat nesnesi olarak bulup çıkarmak için

köklü bir isteği vardır. Bu derindeki zorlantılı istek fenomenolojik olarak adeta obsesif kompulsif bozukluğuna benzer. Burada elbette öyle bir patoloji yoktur. Sadece duyguların aciliyetinden ve kreatif aktiviteye gereksinme gösteren özel bir durumdan söz edilebilir (Kohut 1977, Baker 1987, Rotenberg 1988).

Psikoanalitik açıklamalara göre biz, insanlarla bağımsız varlıklar olarak ve benlik nesnemiz olarak iki türlü ilişki kurarız. Bir sanatçının yapıtı ile ilişkisi ise cansız bir nesne ile ilişki gibi görünmektedir. Örneğin bir ressam tuvali üzerindeki boyalar ve şekiller ile ilgili gibidir. Halbuki onun gerisinde açıklanmak istenen yaşantısal bir durum söz konusudur. Bu durum estetik elementler yardımı ile açıklanır. Eğer izleyici bir eserden etkileniyorsa bu yaşantısal ilişkinin farkına varmış demektir. Sanatın özüne hassas bir kişi için bu hiç de zor olmaz. Bu yaşantısal ilişki sanat yapıtının maddesel özellikleri ile ilgili değildir. Sanatçı çalışmasında, duygularını nesnelleştirmiş ve bunu yaparken sembolik materyalin etkisi altında sanatsal bir nesne ortaya koymuştur.

Sanat eserleri ile onu yaratan sanatçının yaşantısal bir ilişkisi olduğundan söz ettik. Bundan ötürü insan bir sanat eserine bakarken (hatta bu sanatçının kendisi de olabilir) benlik, esere yansıtılan duygusal ifadelerden etkilenir. Sanatçı benliğinin yine kendi eserinden etkilenmesi paradoks gibi görünmektedir. Bu durum aslında bilinçdışı kaynaklardan gelen yansımaların farkına varılması ile açıklanabilir, ya da yaşantısal ilişkinin bilinçli benlik tarafından bir miktar yabancı veya başkasına aitmiş gibi algılanmasıdır (Bunu ben mi yaptım?).

Kandinsky, sanatsal çalışmanın derin bir iç gereksinmeden kaynaklandığını açıklamıştı (Lynton 1982, Richard 1984). Bruner de sanatçının çalışması ile benliğin etki altına girdiğinden bahsetmiştir (Rotenberg 1988).

Psikodinamik görüş açısından ise bir sanat çalışmasında açıklanmak istenen şey aslında sanatçının benliğine yerleşmiş kesinlikle bulup çıkarmak istediği benlik nesnelere dir.

İLHAM

İlham verici düşünce ve duygular açıklanabilmek için sanatsal çalışmaya yönelir. Bu çalışma bütün benlik ve benlik nesnesi ilişkilerini kapsar. Sanatsal çalışmaya yönelen bu dürtüsel gereksinmeyi klinik olarak daha geleneksel bir terim olan eyleme vuruma (acting-out) benzetebiliriz. Sanatsal ürünün maddeselliği ve

görülebirlirliği benlik ile benlik nesneleri arasındaki ilişkinin dışsal olarak geğerli olan bir biğim yaratması ile ilgilidir. Sanatçı yaratıcı benliği tarafından gereksinim duyduğu ilham, hayal kurma, zihinde canlandırma gibi yaşantılarla, sanatçı iğerel amacını biğimlendirmek için dış bir madde kullanarak yaratmak zorundadır. Yazarlar kağıda yazar, ressamlar çeşitli Őekillerde tuval ve boya kullanır, müzisyenler ise enstrümanlar aracılığı ile sesleri ifade ederler. Elbette çok büyük anıtsal eserlerde yüksek yapı iskeleleri üzerinde, tehlikeli Őartlarda çalışılarak meydana getirilen yapıtlarda kişisel spontan artistik mesajları dışünebilmek çok zordur. Buradaki yaratıcılık proje aşamasında gizlidir.

Yaratıcı bir sanatçı kendisini materyali aracılığı ile açıklar. Böylece kendisi için önemli sanatsal bir eser yaratır. Bu eser onun benlik nesnesinden kaynaklanmaktadır. Sanatçının yarattığı eserde kavradığı ilişkiler ona bir sonraki eseri için yararlanacağı geri bildirimler verir. Geri bildirimler bazen çok kısa bir süre içinde, bazen de haftalar aylar hatta yılları kapsayan uzun bir süre içinde oluşurlar.

Sanatsal bir ürünün materyali örneğin asitle yakılarak yapılmış bir çinko resim kalıbı ya da tuval üzerine yapılmış bir yağlı boya resim olabilir. Sanatçının o andaki duygularını kalıcı olarak sembolize eder. Sanatsal çalışmada benlik ile benlik nesnesi ilişkisi maddeselliğe dönüşerek kalıcı bir iz bırakmış olur.

Yaratıcı alışma sırasında, sanatçının o andaki belirli bir duygu ve bilinçlilik durumu tuvale aktarılmıştır. Bir başka zamanda aynı Şekilde aynı resmi yapması mümkün olmaz, aynı anı yakalayamaz. Çünkü o anda benlik iğerinden kaynaklanan etkenler ona özel bir renk, yoğunluk biğim ve kompozisyon seçtirmiştir. Yaşanan deneyim, yaratılan eserde o anki duyguların dışa vurumudur (Galuzska, 1988).

Salvador Dali 1930'larda ünlü erimiş saatlerini yaratmıştı. Gizli hayat adlı kitabında bu çalışmasını nasıl yaptığını Şöyle anlatır. "Kendimi yorgun hissettiğim ve başımın hafifçe ağrıdığı bir akşamdı. Genelde başım çok nadir ağrırdı. Birkaç arkadaşla birlikte bir sinemaya gitmek üzere idik. Ama ben son anda gitme-

Resim 1. Erimiş saatler (Neret 1994).

meye ve erken yatmaya karar verdim. Gala onlarla gidecekti. Akşam yemeğimizde keskin bir tadı olan eritme Fransız peyniri yemiştik. Herkes gittikten sonra eritme peyniri aklıma "süper yumuşak" sözcüğünü ve felsefi düşünceleri getirdi. Uzun süre düşündüm sonra yatmak üzere kalktım ve stüdyoma giderek adetim olduğu üzere son kez yapmakta olduğum tabloya göz atmak için ışığı yaktım. Bu tablo bir peyzajdı. Kayalar şeffaf melankolik bir alacakaranlık ile aydınlanmıştı. Ön planda dalları kesilmiş yapraksız bir zeytin ağacı duruyordu. Bu manzara da yaratmakta başarılı olduğum atmosferin sürpriz bir görüntünün oluşumuna yardım edeceğini biliyordum, ama ne olacağını kestiremiyordum. Tam ışığı kapatıyordum ki bir anda çözümü gördüm. İki tane yumuşak erimekte olan saat gözümün önünde canlandı. Bir tanesi acıklı bir şekilde zeytin dalına asılı idi. Baş ağrımın artmasına ve çok acı vermesine rağmen büyük bir açgözlülükle paletimi hazırladım ve çalışmaya başladım. Gala 2 saat sonra sinemadan döndüğünde en ünlü tablolarımdan biri tamamlanmıştı".

Dali'nin bu hayali neredeyse halüsinasyon seviyesine gelmiş ama tasarlanmış bir görüntüdür. Aynı zamanda "saf ilham" dır.

Sanatçı subjektif yaşantısını estetik elementlerle açıklamaya çalışarak yaratıcı doyum sağlamıştır. Bu elementler ondaki duygu düşünce ve zekanın ifadesi

olup sanatçı benliğinin bilinçli ya da bilinçdışı yansımalarıdır.

Picasso şöyle diyor, "Bir resme başladığım zaman sanki benimle birlikte çalışan birisi vardır. Sonlara doğru bu işbirlikçi olmadan yalnız çalıştığım kanaatine varırım". Picasso, böylece sanat eserinin yaratılışı sırasındaki benlik değişimini tanımlamaktadır. Picasso'ye göre ilhamın görevi resim bitmeden tamamlanır, ondan sonra sanatçı artık bilgisi ve deneyimi ile resmini tamamlar. Sezgi yerini bilinçli bir güvene bırakmış olur. Picasso'nun farkına vardığı gibi yaratıcı bir işlem sırasında ya da bir sanat çalışması yaparken yaratıcılık ile kuşatılma durumunda sanki bir başkası varmış gibidir (Walther 1993).

Bu yaşantılar psikodinamik görüş açısından benlik ile benlik nesnesi arasındaki ilişkiler olarak açıklanabilirler ve bir değişim süreci başlatırlar. Bir başka deyişle yaratıcı benlikteki bu değişim süreci benlik nesnelerinden kaynaklanır ve benliğin onlarla ilişkisinin ürünüdür.

Sanat eserinin yaratılmasında ilhamla birlikte estetik elementlerin kullanılması son derecede önemlidir ve yaratıcı doyuma hizmet ederler.

Sonuç olarak yaratıcı süreç içinde sanatçının benlik nesnelerini kullanarak benliğinin özüne daha çok yaklaşmış olduğu ve bunun da benliğin gelişmesi ve bütünlenmesine yardım ettiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Bader A, Navratil L (1979) *Psychiatrie der Gegenwart*, Teil I, 2. Aufl. Springer Verlag, s.877-911.
- Baker HS, Baker MN (1987) Heinz Kohut's self psychology. An Overview, *Am J Psychiat*, 144:1-8.
- Baker HS (1988) Dynamic aspect of the creative process: Overview. *Adolesc Psychiat*, 15:217-20.
- Galuszka F (1988) Art and inspiration. *Adolesc Psychiat*, 134-147.
- Güney M (1994) Sanat yaratıcılık ve psikopatoloji. *Psikiyatri Bülteni*, 1:16-20.
- Güney M (1995) Seperasyon anksiyetesi, narsisizm sanat ilişkisi, *Anksiyete monografileri serisi*, Hekimler Yayın Birliği, 9:373-377.
- Jung CG (1950) *Gestaltungen des Unbewussten* Rascher. Zurich
- Kohut H (1971) *The analysis of the self*. International University Press, New York.
- Kohut H (1977) *The restoration of the self*. International University Press, New York.
- Kris E (1952) *Psychoanalytic Explorations in Art*-International University Press, New York.
- Lynton N (1982) *Modern Sanatın Öyküsü*, 1 basım, Remzi Kitabevi.
- Neret G (1994) *Salvador Dali*, Benedikt Taschen Verlag GmbH, Köln.
- Noble D (1984) Creativity in art science. *Psychiat*, 47:50-58.
- Powell C (1985) Creativity and the boundary of the self: Seperation and engulf ment anxiety in Keats and Poe. *Aust. NZ J Psychiat*, 19:355-61.
- Richard L (1984) *Ekspresyonizm Sanat Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi.
- Rotenberg CT (1987) Self object theory in the artistic process. *Progress in Self Psychology*, New York, Guilford.
- Rotenberg CT (1988) Creativity and the transformational process. *Adolesc Psychiatry*, 144:1,1-8.
- Walther IF (1993) *Pablo Picasso*, Benedikt Taschen Verlag, GmbH Köln.